

**Between the Living, the Dead and the Gods:
Writing as a Tool for Communication with the Underworld
in Some Ancient Civilizations**

Publikacje dotyczące powyższego problemu, często bardzo wartościowe, a nawet o fundamentalnym znaczeniu dla wybranej tematyki (szerszej, porównawczej), poświęcone są świadectwom zwykle z jednego obszaru kulturowego. Niniejsze opracowanie ma być możliwie najpełniejsze, wykorzystujące aktualne ustalenia innych badaczy, jednak jest istotnie uzupełnione wynikami badań własnych autora.

Zasadnicza część rozprawy składa się z trzech części uzupełnionych materiałem ilustracyjnym. Poprzedza ją wstęp omawiający metodologię i dotychczasowe badania innych badaczy. Część I zawiera obszerną prezentację, omówienie i analizę listów starożytnych Egipcjan do zmarłych. Część II omawia chińskie listy do biurokracji Zaświatów zwanych *gaodishu*. Część III zawiera krótki przegląd innych przypadków podobnych zwyczajów religijnych w całym basenie Morza Śródziemnego i w Europie. Obejmuje to *tabullae defixiones*, niektóre zwyczaje odnotowane przez klasycznych autorów wśród Celtów i inskrypcje runiczne z Danii.

Opisy przypadków komunikowania się ludzi żyjących z Zaświatami za pomocą pisma, oparte na literaturze przedmiotu i badaniach własnych, uwzględniają także kontekst kulturowy każdego z nich. Nacisk kładziony jest tutaj na precyzję prezentacji w oparciu przede wszystkim o teksty źródłowe.

Egipt jest punktem wyjścia ze względu na stosunkowo niewielką liczbę tekstów oraz to, że są to teksty najstarsze w omawianych przekazach adresowanych do zmarłych. W przedstawieniu głównego tematu rozprawy uwzględniono także egipskie opowiadania i inskrypcje, które w pewnym stopniu odnoszą się do komunikacji ludzi ze światem podziemnym. Już w 1928 roku A.H. Gardiner i K. Sethe przedstawili pierwszych osiem starożytnych tekstów egipskich, co do których nie ma wątpliwości, że są to listy żyjących ludzi do zmarłych. Uczeń ci po raz pierwszy zidentyfikowali i zdefiniowali kategorię „listów do zmarłych” w epistolografii egipskiej.

Tę samą metodologię zastosowano w pozostałej części rozprawy dotyczącej innych obszarów kulturowych. Pracę kończą wnioski dotyczące tytułowego problemu, dotychczasowych badań i analizy źródeł w perspektywie porównawczej ujawniające pewne uniwersalne mechanizmy traktowania zmarłych i próby komunikacji z „tamtą stroną”.

Lukasz Byrski
dr hab. Krzysztof Helas, prof. 47